

15. JAK CITLIVĚ ZAPRACOVAT DO VÝUKY BĚŽNÝCH PŘEDMĚTŮ ROMSKÉ REÁLIE?

TÉMA: KLIMA TŘÍDY

Anotace

Problémem mnoha romských žáků základních škol, zvláště jedná-li se o děti z rodin s nízkým socioekonomickým statusem, je velmi nízké profesní sebevědomí. Děti přirozeně reprodukují dráhy rodičů a často mají pocit, že vyšší vzdělání a kariéra jsou pouze „progadže“ (Neromy). Byť se to může zdát banální, mnozí profesně úspěšní Romové hovoří o tom, že setkání s informacemi o romské historii, literatuře a úspěšných osobnostech z řad Romů sehrálo v jejich životě významnou roli. Ukázalo jim totiž, že být třeba ze svého okolí nikoho s vyšším vzděláním a „prestížnější“ kariérou neznají, takoví lidé mezi Romy existují. Zároveň jim napomohlo cítit se sebevědoměji a lépe mezi neromskými vrstevníky a celkově ve společnosti, ze které mají často dojem, že se na ně dívá „skrz prsty“. Je to přirozené, pro zdravou identitu každého člověka je důležité znát svou historii, kořeny, mít se s kým a s čím identifikovat. Škola je místem, které má unikátní možnost takové informace zprostředkovávat a rozšiřovat obzory všem zúčastněným. Nahlédnutí věci v kontextu je pak bezesporu předpokladem ke schopnosti objektivního a kritického uvažování.

Tato karta představuje vybrané dobře metodicky zpracované materiály, které umožňují včlenit informace o romské historii, literatuře a významných osobnostech ze všech oborů lidské činnosti do běžné výuky. Reálie tak mohou přirozeně vplynout do povědomí žáků jako něco, co také patří do českého (potazmo česko-slovenského) historického a kulturního kontextu, stejně jako třeba literatura a dějiny židovské. Navíc nemusí být cílem implementace romských reálií do výuky pouze samotné zprostředkování informací, ale lze je využít jako plnohodnotný výukový materiál, například při rozboru literárního textu nebo při práci se vzpomínkovým vyprávěním jako prostředkem k poznávání historie očima jejich přímých účastníků.

Praxe

Přestože Romové tvoří významnou část populace České republiky, informace o jejich historii, literatuře či osobnostech se v českých základních školách (a následně i celkově ve společnosti) vyskytují spíše okrajově. V rámci výuky dnes už povinného průřezového tématu multikulturní výchova či různých projektových dnů se sice setkáváme se snahou o zařazení „romských témat“ v podobě povídání o romském folkloru, odlišnostech a „zajímavostech“, jedná se však často o velmi zjednodušující, povrchní informace, které spíše než aby napomáhaly k pochopení hlubších souvislostí, upevňují již převládající stereotypy. Multikulturní výchova tak paradoxně vede často spíše „k jistému

oddělování menšin a menšinových témat a upevňování jejich strukturního, myšlenkového vydělování než k tomu, aby se tato témata (a menšiny) stávaly integrální součástí vzdělávacího procesu a uvažování o světě.“ (Druhá směna, 2012.)

Níže představené materiály, seřazené podle předmětů, ve kterých je lze využít, poskytnou učitelům servis v případě, že se rozhodne s romskými reáliemi pracovat v rámci svého předmětu. Na všech publikacích se podíleli jak romisté, tak zkušení metodici i pedagogové z praxe. Uvádíme také, kde lze tyto podklady získat, nejprve však doporučujeme prohledat školní knihovnu, je totiž docela dobře možné, že některé z publikací už v ní leží – vznikají většinou v rámci projektů a do vybraných škol bývají zasílány.

Dějepis a výchova k občanství:

Do výuky dějepisu lze romské reálie zařadit velmi snadno a efektivně. Kromě samotného seznámení se s romskou historií je velkým přínosem takového přístupu především možnost zasazovat informace do kontextu. To může napomoci dětem (ale i pedagogům) k hlubšímu pochopení souvislostí a předcházení zjednodušujícím stereotypům.

Druhá směna s podtitulem Jak využívat dějiny a literaturu Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ, Romea, o. s., 2012.

Tento materiál, který je zdarma ke stažení na webových stránkách www.romanovodori.cz nebo k objednání na www.romea.cz, zahrnuje literární a historickou část. Metody vycházejí z licencovaného programu Čtením a psaním ke kritickému myšlení, jejich využití tak může být inspirativní pro pedagogy hledající možnost, jak rozšířit již praktikované spektrum postupů aktivního učení.

V historické části materiál velmi moderním způsobem pojednává romskou historii jako součást širší historie česko-slovenské, potažmo evropské: „Publikace prakticky ukazuje, jak z poznávání dějin Romů učinit běžnou a populární součást výuky, která může žáky i pedagoga rozvíjet hned trojím způsobem. Jednak žáci prostřednictvím zařazování tohoto tématu do výuky uvyknou myšlence, že tak jako ve škole existuje prostor pro události českých i světových dějin, je v ní se stejnou samozřejmostí místo i pro historii romského etnika. Zadruhé četba, práce a bližší seznámení s unikátními historickými dokumenty (faksimilem císařského gletu či cestovatelskými zápisky z 15. století, korespondencí z roku 1942, memoráty zachycujícími předválečné a poválečné osudy romských rodin a dalšími) umožní žákům skrze autentický prožitek zakusit i jiné způsoby poznávání historie. Obzvláště vzpomínková vyprávění umožní žákům vnímat konkrétní události nikoli pohledem jejich velkých tvůrců (po-

litiků, církevních představitelů apod.) či interpretů (historiků), ale pohledem těch, kteří pod vlivem událostí žili své každodenní životy. Do třetice poslouží informace o romských dějinách k upevnování běžného učiva dějepisu, neboť historie Romů se odehrávala v rámci té české, slovenské atd., nikoli mimo její kontext. Mnohé mezníky a události se tedy nutně protínají. Znalost romských dějin tak může přispět ke komplexnosti znalosti historie i k novým pohledům na historii společností, které jí v minulosti dominovaly.“

První oddíl „učebnice“ je určen především učitelům, druhý oddíl (Aktivity) obsahuje konkrétní ukázky práce s dvanácti historickými dokumenty využitelnými zejména v hodinách dějepisu. Některé texty a úkoly poslouží i při výuce vybraných témat v etické či občanské výchově. Oddíl je řazen po ročnících (od 6. do 9.) a nabízí dvanáct metodik, s nimiž je možné jako s hotovými produkty přímo pracovat v hodině či je dle potřeby žáků dále variovat. Časová náročnost aktivit je různá – některé zaberou část hodiny, s jinými lze v jednotlivých krocích pracovat i v několika hodinách.

(Ne)bolí, Člověk v tísní, o. p. s., 2005.

Jedná se o knihu s doprovodným metodickým materiálem, kterou je možné objednat u pracovníků společnosti Člověk v tísní (ČvT) z programu Varianty – www.varianty.cz. Kniha vznikla jako výstup projektu, v rámci něhož pomáhali pracovníci ČvT romským obětem druhé světové války se sepisováním žádostí o odškodnění. Editori knihy vybrali ze šestnácti set výpovědí osm nejpozitivějších: „Chtěli jsme v knize ukázat, že ‚rasové pronásledování‘ nebo ‚nucené skrývání‘ nejsou jen prázdná hesla z historických knih a úředních záznamů, ale že se za těmi slovy skrývají tisíce konkrétních lidských osudů. Osudů, které jako červená nit spojuje všudypřítomná nutnost celý život reagovat na předsudky, nedůvěru a mnohdy i bezdůvodnou nenávisť společnosti.“

Kromě toho, že kniha dobře ilustruje osudy Romů na Slovensku během druhé světové války, většina pamětníků v ní popisuje i svůj život po válce – příchod do Čech, práci v továrnách a na statcích, vnímání společenských změn... Kniha je proto výborným materiálem pro pochopení širších souvislostí týkajících se historie mnoha romských rodin, které dnes žijí v České republice.

Nacistická genocida Sintů a Romů, přeloženo z německého originálu, Romano džaniben, o. s., 2008.

Na rozdíl od publikace (Ne)bolí, která se týká především osudů původně „slovenských“ Romů a jejich poválečné migrace do dnešní České republiky, pojednává kniha Nacistická genocida Sintů a Romů o osudech Romů na území celé Evropy. Překlad textu s bohatým obrazovým a dokumentačním materiálem doplnila v roce 2009 metodika zahrnující materiály týkající se holocaustu

Romů v Čechách a na Moravě. Publikace s metodikou byly nabízeny zdarma základním a středním školám, lze je také objednat na dzaniben@gmail.com.

Kromě dějepisu lze s materiálem vzniklým v rámci projektu Holocaust Romů a Sintů ve výuce pracovat také například v hodinách výchovy k občanství: „Cílem projektu je přístupnou formou umožnit žákům SŠ a 2. stupně ZŠ uvažovat o holocaustu Romů a Sintů v souvislostech a poukázat na přesahy této události do současnosti (s důrazem na aktuální problémy národnostní nesnášenlivosti, rasismus a antisemitismus). Chceme aktivovat u žáků schopnost kriticky uvažovat o aktuálních problémech otevřené i skryté xenofobie a dalších netolerantních postojích k ostatním členům naší společnosti.“ (Webové stránky o. s. Romano dzaniben.)

Český jazyk:

V rámci českého jazyka lze pracovat s literárními texty romských autorů přeloženými do češtiny nebo česky již napsanými. Učitel může využít jak jednotlivé knihy a pracovat s nimi dle svého uvážení, tak učebnice připravené autory zmiňované Druhé směny, kteří odlehčili pedagogům tím, že texty vybrali a dodali k nim i velmi moderní a dobře využitelnou metodiku. Jak uvádějí v předmluvě k publikaci, práce s romskými literárními texty může být pro děti i učitele podnětná hned několikerým způsobem: „Jednak žáci prostřednictvím zařazování tohoto tématu do výuky uvyknou myšlence, že tak jako ve škole existuje prostor pro velikány české, francouzské, anglické či ruské literatury, je v ní se stejnou samozřejmostí kousek místa i pro romské autory. Dále četba jejich děl vedle těch od již známých a etablovaných osobností rozšiřuje repertoár podnětů a prožitků, které již od prvního kontaktu s literaturou formují žákův-čtenářův vztah k tomuto způsobu uměleckého vyjádření.

Do třetice romská psaná tvorba poslouží žákům jako materiál pro upevňování učiva – a tak jako se na Skácelově poezii či cestopisných črtách Karla Čapka procvičují literární či slohové postupy, lze za tímž účelem pracovat i s díly romských literátů. Kniha dokazuje, že literatura Romů může být využita jako svébytné téma a jako nástroj k dalšímu poznání.“ Kromě seznámení s textem mohou děti poznat i osobnost autora. Za tímto účelem publikace obsahuje medailonky jednotlivých spisovatelů.

Pokud by se učitel rozhodl pracovat s romským textem (například ve třídě s převahou romských dětí, u nichž předpokládá, že jazyk ovládají), musí počítat s tím, že jeho dobře míněná snaha se ne vždy setká s odezvou. Důvodů může být hned několik – děti romsky hovořit mohou, ale jiným dialektem, a i pokud hovoří stejným nebo velmi podobným, romštinu v psané podobě nejspíš nikdy neviděly. Je to pro ně tudíž zcela nový způsob vnímání jazyka, který byl do té doby doménou jejich intimního, domácího prostředí. Vzhledem k tomu, že si dobře uvědomují, že jsou mnoha členy většinové společnosti

vnímány z důvodu své etnicity negativně, mohou se děti znalost jazyka stydět otevřeně přiznat a učitelé budou tvrdit, že romsky neumějí. Pokud učitel nebo asistent pedagoga sami jazyk neovládají, mají pak velmi málo možností, jak se dobrat skutečného stavu věcí.

Hudební výchova:

Jednou z obecně uznávaných domén romské tvorby je hudba. Povědomí o romských hudebnících se však většinou omezuje na znalost několika romských kapel. Přitom mezi Romy byli hudebníci, kteří dosáhli celoevropského či dokonce celosvětového věhlasu, hráli na dvorech významných panovníků a inspirovali takové hudební skladatele, jako byl Franz Liszt nebo Béla Bartók. Opět existuje celá řada internetových i knižních zdrojů, kde může pedagog hledat. Pokud bude chtít sáhnout po něčem již hotovém, může využít například bannerů vytvořených o. s. **R-Mosty** (www.r-mosty.cz). Bannery jsou k objednání na adrese občanského sdružení a znázorňují vybrané české i světové romské osobnosti (portrét + stručný medailon) nejen z oblasti hudební tvorby. Banner může posloužit jako zdroj informací a také může například viset ve třídě mezi ostatními velikány.

Kromě uvedených materiálů existuje celá řada dalších zdrojů a možností, jak s romskými reáliemi pracovat či jak se o nich dozvědět více. Jmenujme alespoň několik hlavních zdrojů:

- **Romano džaniben, o. s.**, připravuje interaktivní webové stránky pro výuku o romské historii a pořádá semináře pro učitele dějepisu. Vydává také čtvrtletník romistických studií.
- **Muzeum romské kultury** může nabídnout kromě informací na webových stránkách a vzdělávání také velmi kvalitní expozice.
- **Romea, o. s.**, se kromě vzdělávacích aktivit zaměřuje na mediální dění související se životem Romů v ČR a natáčí také pořad Desetiminutovka, jehož hosty jsou profesně zajímavé romské osobnosti. S informacemi zveřejněnými na jejich webových stránkách lze pracovat například při diskusích na různá aktuální témata. Pracovníci občanského sdružení vydávají také časopis pro „multikulturní mládež“ *Romano vođori*.
- **Seminář romistiky na FF UK** je samostatný studijní obor zaměřený na historii, jazyk a kulturu Romů u nás i ve světě. Na webových stránkách semináře se lze seznámit například s výstupy projektů mapujících situaci romštiny v ČR.

Rizika

Vzhledem k tomu, jaké je postavení Romů v české společnosti, je vřazování „romských témat“ do výuky poměrně citlivou oblastí. Uchopíme-li ji

za nesprávný konec, můžeme nadělat více škody než užitku. Hrozí, že na jedné straně vzbudíme pocity odporu a averze, na straně druhé zase pocity trapnosti a ponížení. Jak ale uvádějí autoři publikace Druhá směna, díky vřazení reálií do běžné výuky lze dosáhnout určitého posunu a tato rizika eliminovat či alespoň umenšit: „Rádi bychom proto přispěli k posunu v začleňování této látky do výuky nabídnutím možnosti, jak k danému tématu obecně změnit přístup: a to posunem od ‚pojďme si přečíst něco od Romů (protože považujeme za důležité je do výuky začlenit, nebo je dokonce do výuky začlenit musíme)‘, který podle našeho názoru vede k další separaci a dokonce může posílit již existující averzi k ‚protežování‘ menšin, k neustále zdůrazňovanému imperativu tolerance atp. na straně žáků, kteří se celkem logicky ptají ‚A proč (už zase) máme mluvit O NICH?‘, k vybídnutí ‚pojďme se zabývat touhle básní/povídkou, protože je podnětná jak z hlediska myšlenek, které evokuje, tak z hlediska toho, co se na ní o literatuře, jejím vnímání a postupech můžeme naučit‘, která na otázku žáků ‚Proč zrovna tohle?‘ dává jasnou odpověď. To, že autorem dané básně nebo povídky je Rom, by se žáci měli dozvědět – ale spíše mimochodem, třeba až na závěr. Etnický původ autora totiž není tím nejpodstatnějším důvodem, proč ukázkou jeho díla žákům nabízíme k soustředěnému přečtení.“